

**Друкується за ухвалою Вченої ради
Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України**

Редакційна колегія: дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, проф. **С.Д.Максименко** (головний редактор), член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, проф. **Н.В.Чепелева** (заступник головного редактора), канд. психол. наук **В.В.Андрієвська** (заступник головного редактора), доктор психол. наук, проф. **Г.О.Балл**, доктор психологічних наук, проф., заступник директора Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України з науково-експериментальної та організаційної роботи **С.І.Болтівець**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, проф. **М.Й.Боршівський**, доктор психол. наук, проф., завідувач лабораторії вікової психофізіології Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України **О.М.Кокун**, дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, проф. **В.О.Моляко**, дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, завідувач лабораторії соціальної психології Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України **В.В.Москаленко**, член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, проф., завідувач лабораторії нових інформаційних технологій навчання Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України **М.Л.Смульсон**, канд. психол. наук **С.П.Тищенко** (відповідальний секретар), **С.Т.Бойко** (літредактор).

**Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН
України / за ред. академіка С.Д.Максименка. – К.: Ніка-Центр, 2011.
– Вип. 39. – 444с.**

У збірнику здійснено методологічний аналіз прогнозування розвитку психічного здоров'я особистості, висвітлено дискурсивні моделі здоров'я, представлені в традиційному вітчизняному дискурсі, розкрито інтераційну природу дискурсу і розглянуто його різні жанри – академічний дискурс, консультативний і емпірико-дослідницький, дискурс роботи у віртуальному просторі, автобіографічний як форма конституювання суб'єктних структур особистості, а також піднято гостро актуальні питання психології медіа-освіти.

Значну увагу приділено психогієні сімейного виховання як основній умові запобігання насильству в родині, схарактеризовано види та напрямки психокорекції сімейної дисфункції. У застосовному плані в збірнику подано матеріали щодо особливостей формування професійної спрямованості та компетентності майбутніх фахівців професій типу «сподина-людина», комунікативних особливостей психологів-науковців і психологів-практиків, психологічних особливостей становлення суб'єктності студентів у просторі відносин власності, а також щодо засобів розвитку обдарованості особистості у контексті побудови освітнього середовища, орієнтованого на випереджальний характер навчання обдарованих дітей.

Збірник адресовано викладачам психології вищих навчальних закладів, аспірантам, студентам, працівникам у галузі наукової і практичної психології, педагогам та вихователям різних ланок освіти.

© Інститут психології імені Г.С.Костюка
НАПН України, 2011

ред. Э. В. Сайко. – М. : Наука, 2002. – (Субъект в мире – Мир субъекта) – С. 13-42.

15. Сушков И. Р. Психологические отношения человека в социальной системе / И. Р. Сушков. – М. : Институт психологии РАН, 2008. – 412 с.

16. Татенко В. О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології / В. О.Татенко // Людина. Суб'єкт. Вчинок : Філософсько-психологічні студії / за заг. ред. В. О. Татенка. – К. : Либідь, 2006. – С.316-357.

В статье анализируется содержание и основные детерминанты становления субъектности личности в отношениях собственности. На основании результатов эмпирического исследования показаны тенденции протекания этого процесса у студентов.

Ключевые слова: экономическая субъектность, становление субъектности личности в отношениях собственности, отношение к собственности.

The content and main determinants of personality formation of subjectivity in property relations is analyzed in the article. The trends of this process with students were shown. It based on a results of empirical research.

Key words: economic subjectivity, formation of personality's subjectivity in the property relations, attitude to property.

ФЕНОМЕН САМОТВЕРДЖЕННЯ В СИСТЕМІ ПСИХОЛОГІЧНИХ КАТЕГОРІЙ

І. М. Євченко

Стаття містить аналіз феномену самоствердження в системі психологічних категорій. Досліджується психологічний зміст поняття самоствердження особистості.

Ключові слова: самоствердження, самовизначення, саморозкриття, самовираження, самопізнання, самореалізація, самоактуалізація, самооцінка, самоповага, самоставлення, самопред'явлення

Постановка проблеми. Поняття самоствердження особистості більшість дослідників стали розглядати як прагнення до переваги, престижу будь-якою ціною, хворобливе самолюбство і самолюбвання. Тобто вони тісно поєднали самоствердження особистості з аморальністю, користю, індивідуалізмом, з прагненням будь-що завоювати соціальні позиції, з «боротьбою за

статус». А. Адлер в своїх роботах прагнення до переваги визначає як бажання самореалізації, завершеності й досконалості.

Розробка феномену самоствердження особистості вимагає проведення науково-категоріального аналізу понять, які є близькими за своїм значенням до поняття самоствердження, для подальшої їх диференціації і чіткого розуміння відмінностей між психологічними категоріями. Такими поняттями є самовизначення, саморозкриття, самовираження, самопізнання, самореалізація, самоактуалізація, самооцінка, самоповага, самоставлення, самопред'явлення.

Звертаючись до проблем стратегії життя, К. О. Абульханова-Славська підкреслює важливість для кожної людини навчитися жити відповідно до своїх можливостей, здібностей, характеру, для чого необхідне розуміння і знання самого себе. «Мистецтво життя полягає не тільки у тому, щоб зіставляти свої життєві плани, цілі, бажання зі своїми особливостями, щоб розкрити у пліні життя у собі нові якості, розвинути нові здібності» [1, с. 68].

Соціально зріла особистість свідомо організовує своє життя, визначає власний розвиток, тобто процес особистісного самовизначення, самооцінки, самоконтролю, самосвідомості, на основі яких відбувається самовизначення, самореалізація, які врешті призводять до самоактуалізації та самоствердження.

С. Л. Рубінштейн заклав методологічні основи теорії самовизначення особистості. Автор стверджував, що ефект дії залежить від внутрішніх властивостей об'єкта – всяка детермінація необхідна як детермінація іншим, зовнішнім, як самовизначення (визначення внутрішніх властивостей об'єкта) [6].

К. О. Абульханова-Славська визначає три рівні розвитку особистості у плані самовизначення.

Перший, вихідний рівень організації життя індивіда, особистість ніби не виділяється з плину подій життя та змін його умов, тобто тут організація життя відбувається в єдності з його здійсненням.

Другий рівень передбачає певне виділення особистості під час процесу самовизначення щодо подій, хисткість індивіда з їх плином припиняється – особистість стає стійкою.

Третій – вищий рівень – передбачає не лише самовизначення відносно ходу окремих подій (до тих чи інших власних учинків, бажань і т. ін.), особистість самовизначається у житті в цілому.

Людина починає все більш послідовно і конкретно провадити свою лінію життя, що має власну логіку, шукає найбільш правильної відповіді, і все життя її переслідує психологічний стан незадоволеності, який у даному випадку є рушійною силою самовдосконалення, самоактуалізації, самопізнання себе та навколишнього світу.

Самовизначення у загальному вигляді розглядається В. В. Барцалкіною як процес розмежування «Я» від «не-Я» в онтогенезі під час внутрішнього діалогу. У результаті такого діалогу, на основі внутрішніх суперечностей, і відбувається пошук своєї ідентичності, самототожності, позитивної інтеграції свого «Я» до об'єктивації й створення життєвих смислів, а в результаті – до особистісного самовизначення. Формування діалогічності свідомості забезпечується за наявності відповідних умов:

- багатоманітність діяльностей і відносин, в які включений суб'єкт;
- суперечливість різних діяльностей і мотивів, що їх спонукають у свідомості суб'єкта;
- усвідомленість вибору, що передбачає фіксацію усвідомлення цієї суперечності і зіставлення її з дією.

М. Р. Гінзбург окреслює основне завдання особистісного самовизначення – це завдання визначення смислу свого існування. На думку автора, феномен особистісного самовизначення є фактом, що регулює діяльність особистості. Вчений також виділяє основні характеристики самовизначення: спрямованість у майбутнє, протяжність часових перспектив, двоплановість. Особистісне самовизначення являє собою створення індивідуальної «філософії життя», осмислення свого місця у суспільстві в узагальнюючих смислових категоріях.

М. Р. Гінзбург визначає такі структурні аспекти особистісного самовизначення:

- смислоутворювальний;
- мотиваційний;
- реалізуючий.

Кожен аспект виконує певну функцію: перший – пошук смислу свого існування, формування загальних уявлень про мету свого життя; другий – оволодіння своєю мотиваційною сферою, спрямовуючи уявлення про майбутнє; третій – реалізуючий – формування конкретних планів.

Отже, самовизначення позначає усвідомлену позицію особистості в соціумі, цілісний процес оволодіння суб'єктом особистісно і соціально значимими сферами життя відповідно до поставленої мети, в якій він творить себе, самореалізується і самостверджується (В. Ф. Сафін, 1986).

Процес саморозкриття є бажанням розкрити, іноді навіть занадто, перед партнером своєрідність власної особистості, і тим самим опосередковано вплинути на динаміку самооцінки. Саме в процесі саморозкриття людина повідомляє іншим інформацію про себе, «рекламує» себе перед оточуючими. Відбувається міжособистісне спілкування, під час якого здійснюється пізнання себе як унікальної особистості.

Рідко саморозкриття ідентифікують із самовираженням, це відбувається тому, що обидва процеси актуалізують проекцію «Я» на якісь об'єкти реальності. Саморозкриття відрізняється, по-перше, обов'язковою наявністю співбесідника (реального чи уявного), по-друге, розкриттям своїх намірів, потреб і бажань. Самовираження ж здійснюється у вигляді опосередкування, тобто визначення себе через продукти діяльності, спілкування, споглядання. Згідно з К. О. Абульхановою-Славською, той спосіб, яким людина реалізує себе як особистість в діяльності, в спілкуванні, у вирішенні життєвих задач, і є самовираження. Якщо ж дитині нав'язують свій спосіб опосередкування, то її позбавляють можливості своєчасно і адекватно самовиразитися, самоствердитися [1].

Отже, в процесі самовизначення – за допомогою встановлення соціальної позиції, саморозкриття – через відношення до неї інших людей, самовираження – через продукти взаємодії і діяльності особистість здійснює процес самопізнання.

Саме слово «самопізнання» говорить за себе – пізнання себе – для кожної людини одна з найскладніших і суб'єктивно найважливіших задач. Але задача складна з багатьох причин: щоб застосовувати свої пізнавальні здібності для самопізнання, спочатку необхідно їх розвинути, накопичити відповідні засоби, матеріал для пізнання, тобто людина повинна кимось стати, безупинно розвиватися (а це викликає відставання самопізнання від свого об'єкта), важливим є розуміння того, що будь-яке отримання знання про себе вже фактом свого отримання змінює суб'єкт: довідавшись щось нове про себе, він стає іншим.

Варто зазначити, що в сучасній психологічній науці є декілька підходів до вивчення проблеми самопізнання. Один із них спирається на аналіз тих підсумкових продуктів самопізнання, які виражаються в побудові уявлень про самого себе, «Я-образі» або «Я-концепції». Найбільш відомими відмінностями образів «Я» є відмінності між «Я-реальним» та «Я-ідеальним». Більш детальна класифікація образів була запропонована М. Розенбергом: «дане Я», «динамічне Я», «фактичне Я», «ймовірне Я», «ідеалізоване Я». Дж. Келлі будує свої дослідження на аналізі самого процесу пізнання, тобто поширення уявлень про процеси або механізми соціальної перцепції (пізнання іншої людини) на самопізнання. За Г. Я. Розеном, стереотипізація та категоризація (присвоєння ярликів), логічні висновки на основі окремих фактів поведінки, надія на інтуїцію, проєкція, ефект «ореолу», інертність уявлень, прагнення до внутрішньої гармонії характеризують також і самопізнання.

В основі концепції Д. Бема лежить ідея про те, що людина пізнає сама себе, свій внутрішній стан, емоції шляхом усвідомлення своєї власної поведінки і умов, в яких вона проходить. Отже, спостереження за власною поведінкою і пізнання себе принципово не відрізняється від спостереження поведінки іншої людини і пізнання іншого. В. П. Трусов переконаний, що саме вчинок виконує функцію перевірки власної оцінки свого внутрішнього стану.

Узагальнюючи, зазначимо: процеси самопізнання включені в більш об'ємні процеси: процеси спілкування людини з іншими людьми, в процеси діяльності суб'єкта. Від того, як будуть сприйняті ці процеси і яким, відповідно, постане сам суб'єкт, залежить і результат побудови його уявлень про себе, ставлення до себе самого [2].

Самопізнання відбувається протягом всього свідомого життя особистості, під його впливом формується самооцінка, самоповага, самоставлення, визначаються напрямки самореалізації, самоствердження, а отже, самоактуалізації.

Процес пізнання себе дає початок процесам самореалізації та самоствердження. Джерелом активності стає гармонійне поєднання вибраної соціальної ролі своєї внутрішньої позиції, своєму «Я». «Так, здійснюючись особистістю в дійсному плані життя, активність набуває форми самореалізації, в часовому плані – форму

актуалізації своїх дій, тобто саморегуляції, в ціннісному плані – форму самовираження (самолюбства) як прояву свого “я” в житті» [1].

Хоча процес самореалізації розглядають в декількох аспектах: розкриття власного потенціалу, можливостей, розвиток задатків, досягнення в професійній діяльності, все ж самореалізацією є суб’єктивні відчуття кожної окремої людини на даний час. Кожна людина володіє певними здібностями, має певні потреби в їх прояві, отже, й реалізовується кожна певною мірою по-своєму, головне в цьому процесі – відчуття задоволеності самої людини.

Н. Є. Харламенкова розглядає самоствердження як впевненість людини в тому, що вона чогось варта, має певну цінність, і ця цінність – її власне «Я», її ідентичність. Це те, що на даний час індивід вважає своїм, що він асоціює з собою, і що виявляє шляхом самовідчуттів. Цінність «Я» постійно змінюється і залежить від багатьох факторів, найсуттєвіший з яких – вік. Зміна цінностей стимулює людину до їх ствердження, яке і створює переконання в силі власного «Я».

В реальному житті буває досить важко відрізнити самореалізацію та самоствердження, адже вони обоє є механізмами розвитку особистості, хоча предметом першої є здібності і дарування, а другої – цінність власного «Я». Самореалізація буде проявлятися у відчуттях власної компетентності, а самоствердження – у відчуттях власної значимості. Коли ж людина досягає потреби в самоактуалізації, то самореалізація та самоствердження набувають єдності.

Активність особистості спрямована на засвоєння, селекцію, перетворення і осмислення особистого досвіду та є процесом актуалізації останнього. Особистість, яка реалізує подібну активність та будує на її підставі свої взаємини зі світом, є особистістю, що самоактуалізується. Зріла особистість здатна зайняти певну позицію відносно як до зовнішніх умов, так і до власного досвіду та здійснити усвідомлений вибір у просторі можливостей та ймовірностей, що народжуються на перетині цих двох систем.

Не зупиняючись детально на процесі самоактуалізації, ми лише зазначимо, що у самоактуалізованій особистості, яка задовольнила свої дефіцитарні потреби і розвинула власний потенціал, змінюється відповідно і самооцінка.

Самооцінка належить до ядра особистості й відбиває ступінь розвитку індивіда, відчуття власної цінності та позитивного ставлення до всього того, що входить до сфери його «Я». Самооцінка є важливим регулятором поведінки. Вона тісно пов'язано з рівнем домагань людини – ступенем складності цілей, які вона ставить перед собою. Розбіжність між домаганнями і реальними можливостями призводить до того, що людина починає неправильно себе оцінювати, в результаті її поведінка стає неадекватною – виникають емоційні зриви, підвищена тривожність та ін. Низька самооцінка вказує на неприйняття себе, самозаперечення, негативне ставлення до власної особистості, при завищеній самооцінці, оцінюючи можливості і результати діяльності інших, людина принижує їх. Саме досягнення у різних видах діяльності чинять один із основних впливів, який формує самооцінку. Ланкою, яка пов'язує успішність у діяльності особистості та рівень її самооцінки, виступають соціальні норми та цінності, привласнені особистістю, що виступають її ідеалами. Під час засвоєння соціальних цінностей формується власне активність особистості. Цей складний процес, на думку Л. Е. Орбан-Лембрик, утворює своєрідну структуру: зовнішній вплив (норми, цінності, вимоги групи, оточуючих) – сприймання – розуміння – прийняття (або заперечення) – формування власних цінностей – нова установка – потреба у новій інформації.

Самооцінювання особистістю своїх окремих сторін будується внаслідок таких етапів:

- розуміння й усвідомлення самого себе, своєї діяльності;
- емоційного ставлення й оцінювання особистістю особливостей самого себе.

Самооцінка, за І. С. Коном, є загальним знаменником, підсумковим виміром «Я», що виражає міру прийняття чи неприйняття індивідом самого себе, позитивне чи негативне ставлення до себе, похідне від сукупності окремих самооцінок.

Якщо розглядати самооцінку як результат діяльності самосвідомості, то її можна розуміти як оцінкове ставлення особистості до себе самої. З процесуального боку, сутність самооцінки полягає у співвідношенні себе, якостей, із визначеним (певним) зразком. Основною функцією самооцінки особистості слід вважати регулювання діяльності та поведінки. Самооцінка розглядається як внутрішній регулятор в організації та управлінні

свідомою поведінкою особистості. Таке регулювання стає можливим у зв'язку з тим, що самооцінка включається до структури мотивації діяльності особистості і тим самим забезпечує співвідношення суб'єктивних можливостей особистості з цілями й умовами діяльності. М. Якобі вказує, що самооцінка – це цінність, яку визначають за своєю особистістю. Таке регулювання стає можливим у зв'язку з тим, що самооцінка включається до структури мотивації діяльності особистості і тим самим забезпечує співвідношення суб'єктивних можливостей особистості цілями й умовами діяльності. Дослідник підкреслює, що «таке оцінювання глибоко вкорінене у несвідомому та змінюється лише у певних межах. При високій самооцінці у мене хороше, задоволене, любляче відчуття щодо образу себе – фантазії про себе самого» [7, с. 66].

Об'єктивна самооцінка залежить від самоповаги особистості, ставлення до самої себе, разом з тим самоповага особистості залежить від самооцінки, від ставлення до самої себе. Ставлення до себе складається у межах усвідомлення себе як діяча, як суб'єкта спілкування у структурі зовнішніх соціальних оцінок особистості. Оточення безпосередньо може впливати на формування «Я-образу» й самоповагу (особливо дітей), транслюючи свій власний образ на особистість, даючи конкретні оцінки виконання тих чи інших дій, вказуючи на мету, до якої необхідно прагнути, на плани, ідеали, зразки, на які необхідно рівнитися. За умови, що мета, завдання, плани, ідеали реалістичні, досягаючи їх, людина збільшує свою самоповагу і, врешті, формує позитивний «Я-образ». В разі нереалістичності завдань – неуспіх призводить до зневіри в себе, втрати самоповаги. Ідея зв'язку результатів власної діяльності, зразків і критеріїв, за якими оцінюється результат, і самовідношення суб'єкта знайшла своє вираження у відомій «формулі» В. Джемса: самоповага прямо пропорційна успіху і протилежно пропорційна домаганням, тобто успіхам, яких індивід планував досягти. З віком все більшого розвитку досягає самоусвідомлення. На етапі зрілості особистості ставлення до самої себе стає більш усталеним і автономним, вступає у нові зв'язки з іншими видами ставлення особистості. Б. Г. Ананьєв зазначає про те, що ставлення до самої себе, являючи собою пізніше утворення особистості, завершує структуру характеру, забезпечує цілісність, виконує функції саморегулювання та самоконтролю розвитку.

Рефлексивні якості особистості найтісніше пов'язані з цілями життя й діяльності.

Самоповага є необхідною умовою для встановлення адекватного шанобливого ставлення до інших. Можна стверджувати, що той, хто не поважає нікого, не поважає себе самого. При цьому людям із винятковою самоповагою, тобто таким, чий життєвий досвід дозволяє для особистого задоволення розкривати та демонструвати притаманну їм здатність співіснувати з іншими людьми, нічого не варто віддати належне чужим досягненням.

Самоповага цілком може бути основою для зростання самооцінки. Зв'язок самооцінки та самоповаги найбільш значущий в юнацький період, коли людина розширює уявлення про себе й отримує можливість оцінювати себе з різних боків. Однак цей процес може тривати й у зрілому віці. Природно, самоповага особистості повинна бути високою – це одна з потреб людини.

Позитивне ставлення до себе являє собою фундамент для розвитку активності особистості. Висока самоповага відтворюється в окремих самооцінках особистості, тобто виражається в оцінці себе як здатного до успішного функціонування у різних змінюваних соціальних ситуаціях.

Особливу цінність у системі особистісних ставлень має ставлення до себе. Ставлення до себе – це те, без чого людина не може виявитися як самостійна особистість. Ставлення до реальності, до оточення може нести різні відтінки, тобто людина може певним чином ставитися до суспільних норм і цінностей, до трудової діяльності, до інших людей, але для того, щоб втілити в активній формі ці ставлення і таким чином виявити себе як особистість, людина повинна мати стабільно позитивне ставлення до себе як до цінності, унікальності. Структуру узагальненого самоставлення, за О. М. Капустюк, можна представити такими вимірами як «аутосимпатія», «самоповага», «самоінтерес» і «очікуване позитивне ставлення іншого», що додають йому як внутрішньо-диференційований характер, так і якісну своєрідність, що визначається найбільш значущим виміром макроструктури. Ставлення до себе безпосередньо впливає на самовираження [5].

Ставлення до себе складається у межах усвідомлення себе як діяча, як суб'єкта спілкування у структурі зовнішніх соціальних оцінок особистості. Чим старшою стає людина, тим більшого

розвитку досягає самоусвідомлення. На етапі зрілості особистості ставлення до самої себе стає більш усталеним і автономним, вступає у нові зв'язки з іншими видами ставлення особистості. Зумовлюється це розвитком основної функції самосвідомості – індивідуальної регуляції поведінки.

Ставлення до себе самої починає набувати центральної позиції у регулюванні поведінки людини. Б. Г. Ананьєв вказує на те, що ставлення до самої себе, являючи собою пізніше утворення особистості, завершує структуру характеру, забезпечує цілісність, виконує функції саморегулювання та самоконтролю розвитку. Рефлексивні якості особистості, на думку вченого, найтісніше пов'язані з метою життя й діяльності.

Самопред'явлення – це здатність людини бути готовою до вираження, а також презентації себе іншим людям, використання знань в якості направляючих, які забезпечують контроль за власною поведінкою і її управлінням. В основі цього процесу лежать певні мотиви особистості і її ставлення до своєї ідентичності, до ідентичності партнера по спілкуванню, а також уявлення про те, яким чином здійснювати контроль інформації про об'єкт маніпуляції або суб'єкт взаємодії.

Незважаючи на відмінності в мотивах, що спонукають людину до здійснення «управління враженням», останнє має цілком визначену мету і стадії, оскільки є одним з механізмів самопред'явлення. Воно мотивується підвищенням самооцінки, або уникненням суперечностей між реальним та ідеальним «Я», або в «очікуванні підтвердження правильності установок на себе від інших людей», або в «бажанні здійснювати зворотний зв'язок для діагностики якостей, властивих особистості» [3]. Процес самопред'явлення має такі стадії: виникнення мотивації; усвідомлення особистістю своєї ідентичності; формування репрезентацій про партнера по спілкуванню; «спотворення» інформації про себе і «маніпуляція аудиторією» з метою зниження рівня активації, спонукання. Основний акцент при самопред'явленні робиться на безпосередній зміні уявлень про себе з метою «управління враженнями» аудиторії. При процесі самопред'явлення знання людини про саму себе часто свідомо спотворюються для досягнення необхідних прагматичних цілей.

Висновки. Таким чином, розглянувши ряд психологічних категорій (самовизначення, саморозкриття, самовираження,

самопізнання, самоповага, самореалізація, самопред'явлення, самоактуалізація, самооцінка, самоставлення), встановлено, що самоствердження є самостійною категорією в психологічній науці, яку необхідно вивчати, не применшуючи її значення в розвитку цілісної, гармонійної, самодостатньої особистості.

Література

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299, [2] с.
2. О. М. Капустюк. Психологічний зміст особистісної самодетермінації / О. М. Капустюк // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського : збірник наукових праць / за ред. С. Д. Максименка, Н. О. Євдокимової. – Т. 2. – Вип. 5. – Миколаїв : МДУ імені В. О. Сухомлинського, 2010. – С. 143-147. – (Серія «Психологічні науки») –
3. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2000. – 712 с. : ил. – (Серия «Мастера психологии»).
4. Столин В. В. Самосознание личности / В. В. Столин. – М. : МГУ, 1983. – 284 с.
5. Харламенкова Н. Е. Самоутверждение подростка / Н. Е. Харламенкова. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Ин-т психологии РАН, 2007. – 384 с.
6. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник / Віктор Шапар. – Х. : Прапор, 2005. – 640 с.
7. Якоби М. Стыд и истоки самоуважения / М. Якоби. – М. : ЦГЛ РОИ, 2001. – 256 с.

Статья содержит анализ феномена самоутверждения в системе психологических категорий. Определяется психологическое содержание понятия самоутверждения личности.

Ключевые слова: самоутверждение, самоактуализация, самоопределение, самораскрытие, самопознание, самореализация, самоотношение, самовыражение, самооценка, самоуважение.

The article contains the analysis of the phenomenon of self-affirmation in the system of psychological categories. Psychological maintenance of concept of self-affirmation of personality is probed.

Keywords: self-affirmation, self-determination, samorozkritiya, self-expression, self-knowledge, self-realization, actualization, self-appraisal, self-esteem, relation, producing.